

AH ŞU YETİŞKİNLER: LİSELİ GENÇLERİN GÖZÜNDEN YETİŞKİN DİNDARLIĞI*

Yusuf EMRE**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 29 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 26 Şubat 2025, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2025, **Atıf:** Emre, Yusuf. "Ah Şu Yetişkinler: Liseli Gençlerin Gözünden Yetişkin Dindarlığı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025): 383-413.

DOI: 10.33415/daad.1593545

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 29 November 2024, **Accepted:** 26 February 2025, **Published:** 31 March 2025, **Cite as:** Emre, Yusuf. "Oh Those Adults: Looking at Adult Religiosity Through the Eyes of High School Youth". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/1 (March 2025): 383-413.

DOI: 10.33415/daad.1593545

Öz

Bu çalışmanın amacı, ergenlik döneminde bulunan gençlerin yetişkin dindarlığı hakkında ne düşündüklerini ve yetişkin dindarlığını nasıl karakterize ettiklerini anlamaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji tasarım deseni kullanılan çalışmada, lise öğrencilerinin yetişkin dindarlığına dair bakış açılarına odaklanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 14-16 yaş aralığındaki 5 kız ve 5 erkek olmak üzere toplam 10 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmanın yürütüldüğü okul, Şırnak ili Merkez ilçesinde yer alan bir devlet okuludur. Veriler, yarı yapılandırılmış mülakat aracılığı ile toplanmıştır. Araştırma bulguları MAXQDA 2020 programı aracılığıyla deşifre edilmiş, betimsel ve içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırmaya katılanlarla yapılan görüşmelerden elde edilen ifadeler, üç tema çerçevesinde incelenmiştir. Bu temalar "Yetişkin dindarlığı algısı", "Beğeniler" ve "Eleştiriler" olarak isimlendirilmiştir. Liseli gençler, yetişkin dindarlığı

* Bu makale, Şırnak Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'nın 2023/82871 sayılı oluru ile hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Şırnak, Türkiye, mr_ysf@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1395-5207>/ Assist. Prof., Şırnak University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Şırnak, Turkey, mr_ysf@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1395-5207>

ğini “dinine bağlı, taklidi, deneyimli, katı kuralcı, güvenilir, anlayışlı ve yeniliklere karşı olma” gibi niteliklerle karakterize etmişlerdir. Mülakat anlatılarının eleştirileri ön plana çıkarması, gençlerle yetişkinler arasındaki iletişim pürüzlerinin bir yansıması olasılığını düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Yetişkinlik Dönemi, Yetişkin Dindarlığı, Lise Öğrencileri.

Oh Those Adults:

Looking at Adult Religiosity Through the Eyes of High School Youth

Extended Abstract

This study aims to explore adolescents’ perspectives on adult religiosity, specifically addressing the following research questions: How do young people perceive adults’ understanding of religion, and how do they characterize adult religiosity? While most previous research on adult religiosity in Turkey has relied on quantitative methods, this study contributes to the literature by employing a qualitative research design.

This study utilized a qualitative research design, which facilitates an in-depth understanding of how individuals perceive and conceptualize the subject at hand. This approach also enables the examination of natural phenomena in a realistic and interpretive manner. The phenomenological approach was chosen for its ability to uncover the shared meaning and essence of experiences related to the investigated topic. The study sample consisted of 5 female and 5 male students aged 14 to 16, attending a public school located in the central district of Şırnak province. Data were collected through semi-structured interviews, with the MAXQDA qualitative data analysis software used for processing.

All interview data and transcripts were initially uploaded to the MAXQDA project file, after which the interviews were read individually, and notes were taken to facilitate preliminary coding. To enhance the reliability of the study, the main and sub-codes were developed by independently reviewing the data several times in collaboration with an expert researcher in the field. Following the coding process, the researchers engaged in a collaborative discussion to identify patterns emerging from the codes and categories. These categories were then integrated into meaningful themes, minimizing the potential for researcher bias in the analysis.

The data derived from the participant interviews were analyzed within the framework of three primary themes: “Perception of Adult Religiosity,” “Preferences,” and “Critiques.” The first theme highlights various categories associated with adult religiosity, including devoutness, imitativeness, trustworthiness, experience, strict adherence to rules, understanding, and resistance to innovation. From the perspective of adolescents, adults are generally regarded as religious figures. Their engagement in more frequent acts of worship, greater religious experience, and role as guides in religious matters were identified as key factors shaping this perception. However, participants also expressed the belief that adults’ relationship with religion is not rooted in doctrinal knowledge, suggesting that their understanding of religious matters is often superficial and influenced by superstition and imitative practices.

Adolescents viewed adult religiosity as characterized by trustworthiness and a strong emphasis on trust. Experience was also identified as a defining feature of adult religiosity, with young people regarding adults’ greater religious experience as an essential advantage. Conversely, participants noted that adults often exhibit a rigid, prescriptive approach to religious matters. Understanding was another quality attributed to adults, though young people felt that only some adults demonstrated genuine empathy. Addi-

tionally, adolescents noted adults' resistance to innovation, a characteristic that they perceived as prevalent in the adult approach to religion.

In the second theme, which centers on the preferences toward adult religiosity, young people acknowledged that adults engage in worship more frequently than they themselves do, and consequently, regarded adults as more religious. Furthermore, adolescents expressed admiration for adults' guidance in religious matters, recognizing them as primary figures in their own religious education. Additionally, the youth acknowledged that adults often display attributes such as heightened sensitivity to their surroundings, kindness, and a propensity for helping others, which they attributed to the influence of their religious beliefs.

In the third theme, adolescents expressed significant criticisms of adult religiosity, which were notably more pronounced than their expressions of admiration. A key issue emerging from these criticisms was the communication gap between adolescents and adults. According to the participants, adults frequently fail to offer adequate explanations, exert undue pressure, exhibit judgmental attitudes, impose rigid rules, neglect to listen, offer excessive criticism, and refrain from engaging in open dialogue regarding religious matters. The adolescents suggested that these communication barriers might contribute to the growing disinterest in religion among their peers and their distancing from religious practices. Furthermore, the adolescents observed that some adults possess limited knowledge of religious topics, which they felt resulted in inconsistencies in religious behavior and practice.

These inconsistencies were particularly evident in the realm of worship, where adults, despite their participation in religious rituals, were observed engaging in behaviors such as swearing, rudeness, and non-compliance with religious guidelines. Moreover, there appeared to be a disconnect between adults' verbal instructions and their actions, with adults expecting young people to adhere to practices they themselves did not consistently follow. The adolescents further criticized adults for neglecting moral issues, which they regarded as fundamental to religion. In their view, adults disproportionately emphasized ritual practices while failing to prioritize the importance of morality. Another significant criticism was that adults often failed to serve as exemplary models, with some engaging in behaviors such as gossip, using inappropriate language, and demonstrating indifference towards religious matters. Additionally, the adolescents raised concerns about adult discrimination, particularly in how individuals were judged based on their level of religiosity.

Finally, the adolescents expressed criticism regarding adults' interventionist attitudes toward religious matters. The analysis of their statements revealed that their evaluations of adult religiosity were predominantly influenced by the communication challenges they experienced with adults.

Keywords: Psychology of Religion, Adulthood, Adult Religiosity, High School Students.

Giriş

Yetişkinlik dönemi, ergenlik sonu ile başlayan ve ölüme kadar devam eden gelişimsel süreci içerir. Bu yönüyle en uzun gelişim dönemi olarak

nitelendirilmektedir.¹ Alan yazında yetişkinlik dönemi, fizyolojik ve psikolojik birtakım olgunlaşma süreci ile karakterize edilmektedir. Fiziksel olgunlaşma, ergenlik dönemi ile hızlanan bedensel gelişimin yeterlilik seviyesine ulaşarak yavaşlamasıdır. Yetişkinlik ile ilişkilendirilen psikolojik gelişim özellikleri ise bireyin kimlik gelişimini tamamlaması, kendi kararlarını verebilmesi ve sorumluluk üstlenebilmesi gibi yeterliliklerden oluşmaktadır. Buna bağlı olarak, yetişkin dindarlığı da bahsi geçen dönemin özellikleriyle ilişkili dinî hayatı temsil etmektedir.

Din Psikolojisi alanında yapılan saha çalışmalarında, sıklıkla genç örneklem kullanıldığı görülmektedir.² Araştırmacılar, çoğunlukla ebeveyn ve otorite olarak yetişkin grubunda yer almakta, öteki bağlamında gençlerin dindarlığı, değerleri ve ahlakı ile ilgili kaygılar üretmektedirler. Bu kaygı doğrultusunda araştırmalar, gençlerin din anlayışına yoğunlaşmaktadır. Genç örneklem; ahlâkî olgunluk,³ ahlâkî uzaklaşma,⁴ din algısı ve ahlâkî tutum,⁵ ahlâkî kayıtsızlık,⁶ dinî ilgisizlik,⁷ dinî şüphe,⁸ ahlâkî yozlaşma ve değer kaybı,⁹ dinî inanç ve inançsızlık¹⁰ gibi değişkenler kullanılarak araştırma konusu haline getirilmektedir. Dindarlık çalışmalarında genç dindarlığı konuşulup araştırılırken, yetişkinler, gençlerin dindarlığını

- ¹ Aysun Doğan - Senay Cebioğlu, "Beliren Yetişkinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem", *Türk Psikoloji Yazıları - TPD* 14/28 (2011), 11-23.
- ² Kader Cansu Abay, "Türk Din Psikolojisi Çalışmalarında 'Yetişkinlik Dönemi Dinsel Gelişimi' Literatürü (1966-2021) Üzerine Bir Araştırma", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 3 (2021), 110.
- ³ Mustafa Şengün, "Anne-Baba Tutumuna Göre Lise öğrencilerinin Ahlâkî Olgunluk Düzeyleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/23 (Haziran 2013), 203-215.
- ⁴ Mücahit Kağan - Müfide Merve Yazıcıoğlu, "Üniversite Öğrencilerinde Ahlâkî Uzaklaşma Tutumunun Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (Ağustos 2021), 1-11.
- ⁵ Rabia Sümeyye Açar, *Televizyonun Ergenin Din Algısı ve Ahlâkî Tutumu Üzerindeki Etkisi: Muş İli Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).
- ⁶ Nevzat Gencer, "Gençlik ve Ahlâkî Kayıtsızlık: Lise öğrencilerinin Ahlâkî Kayıtsızlık Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi* 2/3 (2020), 308-335; Hızır Hacıkeleşoğlu, "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Dindarlık ve Ahlâkî Kayıtsızlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021), 877-907.
- ⁷ Muhsin Akbaş, "Dini İlgisizlik Çağımızın Önemli Bir İnanç Sorunu", *21. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri*, ed. Osman Aydın vd. (Ankara: İlahiyat, 2022), 205-224.
- ⁸ Asım Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kısacında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", *İlahiyat Akademik* 12 (Aralık 2020), 1-44.
- ⁹ Sevde Düzgüner, "Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler", *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2015), 105-126.
- ¹⁰ Celal Çayır, "Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma", *Bilimname* 27 (Şubat 2014), 59-88.

karakterize etme pratiğine sahiptirler. Bunun karşısında yetişkin dindarlığı hakkında bilgi üretmenin nispeten gölgede kaldığı söylenebilir. Bu çalışma, ergenlik döneminde bulunan gençlerin yetişkin dindarlığı hakkında ne düşündüklerini ve yetişkin dindarlığını nasıl karakterize ettiklerini betimlemek istemektedir. Yetişkinler, gençlerin dindarlığı hakkında kaygılı bir tavır sergilerken gençler yetişkinlerin din anlayışı hakkında ne düşünmektedirler? Yetişkin dindarlığına dair algıları nasıldır? soruları bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Öte taraftan Türkiye’de yetişkin dindarlığı ile yapılan araştırmaların büyük bir kısmında nicel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir.¹¹ Çalışmamız kullandığı nitel araştırma deseni ile literatüre katkı sağlamak peşindedir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Ergenlik Dönemi ve Yetişkinlerle İlişkiler

Ergenlik dönemi, hızlı gelişimsel değişimlerle karakterize edilir. Bu dönem çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşamasıdır. Kızlarda 11, erkeklerde 13 yaş itibarıyla başlayan bedensel, cinsel, duygusal, bilişsel ve sosyal olmak üzere çeşitli gelişim alanlarında değişimler görülür. Söz konusu yoğun değişim sürecini deneyimleyen ergen için bu duruma uyum sağlamak zorlu bir görevdir. Bedensel olarak büyüme ve cinsel olgunluk, duygusal olarak bazen kırılgan bazen abartılı olan kararsız duygu durumu görülür. Soyut ve bağımsız düşünebilme kabiliyetinin olgunlaşmasıyla artan öz farkındalık ergen için kimlik arayışını ihtiyaç haline getirir.¹² Erikson bu kimlik arayışının ergenliğin en kritik eşiği olduğunu düşünmüştür. Zira yetişkinliğe sağlıklı bir şekilde geçebilmesi için kimlik oluşturma sürecinde karşılaşılan zorlukları ergenin aşması gereklidir.¹³

Kimliğini inşa etme girişimi, ergene tercihlerini belirleme ve birey olma gibi kazanımlar sağlar. Bu kazanımlar ergenin sosyal ilişkilerinde farklılaşmaları da beraberinde getirir. Ebeveynlerden bağımsızlaşan ergen, artık akranlarıyla daha çok zaman geçirmeye başlar. Diğer taraftan ergenlerin birey olma çabası, yetişkinlerle etkileşimde çatışmaya neden olabilmektedir. Çocukluk döneminde ebeveynlerin mutlak otoritesi hakimken, ergenlikle birlikte bu durum değişime uğrar. Kendi tercihlerini ve

¹¹ Abay, “Türk Din Psikolojisi Çalışmalarında ‘Yetişkinlik Dönemi Dinsel Gelişimi’ Literatürü (1966-2021) Üzerine Bir Araştırma”.

¹² Peter K. Smith, *Ergenlik*, çev. Çiçek Öztekin (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024), 42.

¹³ Erik H. Erikson, *İnsanın 8 Evresi*, çev. Gonca Akkaya (Okuyan Us Yayın, 2018).

fikirlerini savunan ergen, kişisel bir alan belirlemek ister.¹⁴ Bu noktada çatışma, ebeveyn kontrolüne karşın ergenlerin özerklik çabasıyla bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu dönemde uyma davranışından ziyade bireysel tercihlerini dile getirme ve ebeveynleri karşısında farklılıklarını ortaya koyma daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu eğilim ergenlerin anne babasından onun kararlarına ve kişisel alanına saygı duymasını beklemesiyle ilgilidir. Ebeveynlerle ergenlerin çatışma yaşadığı şeyler çoğunlukla ev kurallarına uyma, arkadaş tercihlerine müdahale, ev işlerine yardım etme ve evdeki kişisel sorumlulukların takibi gibi konularda ortaya çıkmaktadır.¹⁵ Diğer taraftan kuşaklar arası farklılıklar iki farklı hayat anlayışının oluşmasını ve gerilimi beraberinde getirir. Kuşakların farklı şekillerde sosyalleşmesi, onların insan anlayışı, inanç ve düşünce yapısında farklılıklara neden olmaktadır.¹⁶ Bu durumda ergenler ebeveynlerini değişime kapalı hatta bağnaz olmakla suçlarken, yetişkinler ergenlerin yozlaştığı konusunda endişeye kapılır. Ergenliğin sonlarına doğru çatışmaların dozu azalmaya başlayıp uzlaşma emareleri görülmektedir. Bu süreçte ergen kendi sınırlarını ve ebeveynlerinin otoritesini dengelemeyi öğrenmiş, yetişkinlerse evlatlarının artık çocuk olmadığını kendilerinden bağımsız birey olduğunu kabullenmeye başlamışlardır. Ergen için bu süreçte ailesinin kendisine duyduğu güven ve sağladığı destek son derece önemlidir.¹⁷

1.2. Yetişkinlik Dönemi Özellikleri ve Dindarlığı

Yetişkinlik dönemi, ergenliğin sonu ile başlayıp kendi içinde *ilk, orta ve ileri yetişkinlik* olmak üzere üç evreye ayrılmaktadır. İlk yetişkinlik 22-35 aralığını temsil ederken, orta yetişkinlik orta yaş olarak da nitelendirilen 36-45 yaş aralığını, ileri yetişkinlik ise 65 yaş sonrası ya da yaşlılığı ifade etmektedir.¹⁸

Latince “adolescere” kavramına dayandırılan yetişkin kavramı, büyümek anlamına gelir.¹⁹ Yetişkinlik dönemi ile ilgili kavramsallaştırma girişimlerinde yetişkin bireyin fizyolojik ve psikolojik açıdan olgunlaştığı varsayılır.

¹⁴ Asude Coşkunsever, “Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (30 Haziran 2022), 47-80.

¹⁵ Mahmut Tezcan, “Kuşaklar Çatışması”, *Eğitim ve Bilim* 6/36 (01 Mart 1982).

¹⁶ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (Remzi Kitabevi, 2019).

¹⁷ Savaş Karataş vd., “Ergenlerin Ebeveyn İlişkilerine Yönelik Algıları: Nitel Bir İnceleme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/36 (2016), 237-258.

¹⁸ Ali Eryılmaz, “Yaşam Boyu Gelişim Yaklaşımı”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3/1 (Mart 2011), 49-66.

¹⁹ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm* (Ankara: İmge Kitabevi, 2014).

Fizyolojik olgunlaşma, ergenlik dönemi ile başlayan hızlı gelişimsel değişimlerin yavaşlamasını ifade eder. Diğer bir deyişle ilk yetişkinlik dönemiyle birlikte fiziksel gelişim üst seviyeye ulaşarak olgunlaşma gerçekleşir. Buna bağlı olarak yetişkinlik dönemi ergenlik döneminin sona ermesi ile başlatılır.

Psikolojik olgunlaşma ise yetişkin bireyin sahip olması gereken bir takım psikolojik yeterlilikleri ifade etmektedir. Bu yeterlilikler; bağımsız karar verebilme, kendi sorumluluğunu üstlenebilme ve bağımsız yaşayabilme ile ilgilidir.²⁰ Bebeklik, çocukluk ve ergenlik döneminde birey ebeveynlerine bağlı bir yaşam sürer. Yetişkinliğe geçişte kazanılması gereken önemli gelişimsel yeterliliklerden biri, bireyin kendi ayakları üzerinde durabilmesi, kendi kendine yetebilmesidir. Zira bir kişinin yetişkin olarak kabul edilebilmesi, bireyin kendi yaşamını yönetme sorumluluğunu üstlenmesi ve kararlarını kendi başına verebilmesine bağlıdır. Etrafındaki kişilerden bağımsız şekilde yaşamını düzenleyebilme becerisini kazanma, yetişkinliğe geçişin en önemli olayı olarak kabul edilen evlilikle ilişkilendirilmektedir.²¹ Özellikle geleneksel kültürlerde evliliğe hazırlanma süreci, çeşitli aile sorumluluklarını yerine getirmeye yönelik kapasitelerin geliştirilmesini içerir. Evlenebilmek için ekonomik bağımsızlığın da sağlanmış olması önemlidir.²² Buna bağlı olarak yetişkin olma; okul sürecinin sonlanması, aileden ayrılma ve bir işe başlama gibi göstergelerle ilişkilendirilmektedir. Bu aşamalardan geçen bireyin artık ebeveynlerine bağımlılığını sonlandırdığı, kimlik gelişimlerini tamamladığı ve kendi ayakları üzerinde durabildiği düşünülmektedir.²³

db | 389

Yetişkin olma ile ilişkilendirilen psikolojik yeterliliklere bakıldığında bireyin tüm bu kriterleri ergenliğin bitmesi ile taşıdığını düşünmek gerçekçi bir tavır olmayacaktır. Buna bağlı olarak ergenlik ile yetişkinlik arasında “beliren yetişkinlik” adında bir geçiş dönemi tanımlanmaktadır.²⁴ Günümüz şartlarında değerlendirilecek olursa demografik, ekonomik ve sosyal değişimler sebebiyle, bireyler işe başlama, evlenme ve çocuk

²⁰ Hasan Atak vd., “Yetişkinliğe Geçiş: Türkiye’de Demografik Ölçütler Bağlamında Kuramsal Bir Gözden Geçirme”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 8/3 (30 Eylül 2016), 204-227.

²¹ M. Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 24.

²² Jeffrey Jensen Arnett, “Conceptions of the Transition to Adulthood: Perspectives From Adolescence Through Midlife”, *Journal of Adult Development* 8/2 (2001), 133-143.

²³ Atak vd., “Yetişkinliğe Geçiş”.

²⁴ Jeffrey Arnett - Nancy Eisenberg, “Introduction to the Special Section: Emerging Adulthood Around the World”, *Child Development Perspectives* 1 (2007), 66-67.

sahibi olma gibi yetişkinlikle ilişkilendirilen rolleri ancak 30'lu yaşların başı veya ortalarında edindikleri görülmektedir. Bu açıdan ilk yetişkinlik döneminin 30'lu yaşla birlikte başlatılmasının daha uygun olacağı belirtilmektedir.²⁵

Yetişkinlik döneminin karakteristik özelliklerini Onur,²⁶ sevmeye, sevilme, toplumsal olma ve insan yetiştirebilme yeteneği ile ilişkilendirmektedir. Yetişkin bireyler, kim olduklarının, kişisel güçlerinin ne olduğunun farkında olan kişilerdir. Bunun yanında olgun bir bireyin sürekli değişim halinde olması beklenir. Kendisini değişime açık tutma ve yeniden uyumlanma, böylece kendini devamlı yenileme imkânı bulma gibi nitelikler yetişkinlerden beklenen standartlardır. Birey, yaşamın gerektirdiklerine başarılı bir biçimde uyum sağlayabiliyorsa, kendi ile dünya arasında sürekli bir uyum arayışı içindeyse olgunlaşıyor demektir.

Yaşam boyu gelişim bağlamında gelişim dönemlerini inceleyen Erikson'a²⁷ göre yetişkinlikte yaşanan karmaşalar genç yetişkinlikteki yakınlık kurmaya karşı yalnızlık, orta yaşta görülen üretkenliğe karşı durgunluk ve yaşlılıkta beliren benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluktur. Erikson'a göre ilk yetişkinlikte yakınlık kurabilmenin sağlıklı olabilmesi için ergenlikte kimlik arayışının başarılı şekilde tamamlanmış olması gerekir. Zira kendisini tanıyan bireyler başkasını tanıma ve yakın ilişkiler geliştirebilme konusunda avantajlı olabilir. Aksi halde birey yalnızlık ve yalıtılmış olma riski ile karşı karşıya kalır.²⁸ Orta yaşta ise sorumluluklar, rehberlik etmesi gereken insanlar, yürütülmesi gereken işler gibi uğraşlar söz konusudur. Birey üretken kalabildiği sürece bu uğraşların üstesinden gelir ve karmaşadan uzak durur. İleri yetişkinlik ya da diğer bir ifadeyle yaşlılık döneminin karmaşası ise benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluktur. Yaşlılıkla birlikte üretkenliğin azalması geçmiş yaşantılarla yüzleşmeyi beraberinde getirir. Bireyin tecrübeleri ona yaşam bilgeliği sunar. Bu tecrübeleri gençlerle paylaşabilmek, kişiye memnuniyet sağlar. Geçmişle mutlu olan yaşlılar bütünlük duygusunu deneyimlerken aksi durumda umutsuzluğun yol açtığı kaygıların esiri olabilir.²⁹ Buna göre Erikson yetişkinlik dönemini

²⁵ Doğan - Cebioğlu, "Beliren yetişkinlik", 12.

²⁶ Onur, *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, 104.

²⁷ Erikson, *İnsanın 8 Evresi*.

²⁸ David Elkind, "Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi", çev. Ali Dönmez, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 12/1 (2019), 27-38.

²⁹ Yusuf Bahri Gündoğdu - Yahya Turan, "Evaluation of Critical Periods During the Development of the Personality In Terms of Religious Education", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/1 (30 Mart 2018), 229-239; İbrahim Gürses - M. Akif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönem-

yakın ilişkiler geliştirebilme, sorumluluk üstlenme, üretken olma ve benlik bütünlüğü kazanma gibi özelliklerle ilişkilendirmiştir.

Yetişkinlik dönemi özellikleri ve gelişim ödevleri dinî hayatı da etkilemektedir. Bu dönemde meslek edinme, evlenme ve çocuk yetiştirme gibi sorumlulukların yoğunluk kazanması dinî yaşantıda durağanlığı beraberinde getirebilmektedir. Buna bağlı olarak, ibadetlerde azalma ve dine olan ilgide düşüşler söz konusu olabilmektedir.³⁰ 18-30 yaş aralığı dinî göstergelerin en az olduğu gelişim süreci olarak belirtilmektedir. Yetişkinliğin ilerleyen zamanlarında hayat temposunun düzene girmesi ile dine karşı ilgide tekrar artış ortaya çıkabilmektedir.³¹ Ayrıca bu dönemde ebeveyn rollerini üstlenme dinî konulara ilgiyi daha canlı hale getirebilir. Özellikle çocuklarına dinî konuda örnek olmak isteyen yetişkinlerin dine karşı daha ilgili olmaları muhtemeldir.³² Aynı zamanda yetişkinlik, “üretkenlik” dönemi olarak da nitelendirildiğinden, birey bu dönemde hem kendisi hem de başkaları için faydalı işler yapmaya çalışır.

Orta yetişkinlik döneminde ölüm olgusu ve hayatın anlamı sorgulanır ve yaşam buna göre yeniden tasarlanmaya çalışılır. Böyle bir deneyim, dini daha incelikli ve derin yaşama kararını beraberinde getirebildiği gibi³³ bu sorgulama sürecinden tam tersi bir anlayışın doğması da söz konusu olabilir. Birey, yaşamını dinî anlam ve değerlerden uzak bir şekilde kurgulama kararı alabilir. İleri yetişkinlik dönemi dindarlığı ise önceki dönemin devamı niteliğindedir. Fiziksel zindeliğin daha da fazla yitirilmesiyle bedensel güce dayalı ibadetler yerini dua etme, zikir yapma ve dinî programlar izlemeye bırakır.³⁴ Yaşlılık evresinde derin bir bilgelik ve ciddiyetin olduğuna dair genel bir inanış olsa da yaşlılar üzerine yapılan araştırmalar bunun genellenebilir bir durum olmadığını göstermektedir.³⁵

leri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (01 Haziran 2011), 153-166.

³⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 282.

³¹ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş* (Ayyıldız Matbaası, 1980).

³² Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Baha Matbaası, 1970), 17.

³³ Ali Ayten - Ali Köse, *Din Psikolojisi* (Timaş Yayınları, 2019); Hasan Kayıklık, “Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları”, *Dini Araştırmalar* 5/13 (01 Haziran 2002), 100.

³⁴ Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*; Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, 17.

³⁵ Michael Argyle, *Din ve Psikoloji*, çev. Hatice Büşra Gök (İz Yayıncılık, 2022), 46.

Yetişkin dindarlığı gelişimsel sürecin yanında psikolojik olgunlaşma ile karakterize edildiğinde buna bağlı olarak yetişkin dindarlığının da bazı standartları sağlaması beklenir. Allport'un olgunlaşmış dindarlık olarak belirttiği kavram böyle bir olguya işaret etmektedir. Allport'a göre dindarlığın olgunlaşabilmesi için bazı özellikler göstermesi gerekir. Bunlardan ilki benliğini diğer insanları da içine alacak şekilde genişletebilme kabiliyetiyle ilişkilidir. Bencil çıkarlardan arındırılmış dinin psikolojik değeriyle ilgilenmek, onun olgunlaşmış özelliğini açığa çıkarır.³⁶ İçselleştirilen dinî duygu, aynı zamanda kendi motivasyonunu üretir. Dolayısıyla dinamik bir yapıya kavuşur.³⁷

Olgunlaşmış dinî yaşantı, bireyin kendine nesnel bir tavır sergilemesini beraberinde getirdiği için düşünme yeteneğini de besler. Bu da bireyin zengin dinî anlam içeriğinden istifade edebilmesini mümkün kılar. Olgun dinî duyguya sahip bireyler, anlayışı yüksek bir inanca sahiptir. Bu da belirsizliğe toleransı artırır. Olgunlaşmış dindarlığa sahip birey, yarının ne getireceğini bilmez ama bu belirsizlikler o kişide gerilim ve psikolojik çöküntüler oluşturmaz. Aksine hayata dinamizm katar. Belirsizlik, kaygı üreten değil ümit ve heyecan veren bir yerdedir. Ayrıca olgunlaşmış dindarlık kişilik üzerinde bütünleştirici bir işlev görür. Bireyin dinî duyguları yaşantıların diğer bölümlerini içine alarak, bütünleyici bir yapı arz eder ve kişiliğe bütünlük sağlar.³⁸ Bu durum hoşgörü değerini de yükseltir. Ayrıca olgun dinî duygu kendini oluşturan bütün bileşenleri uyumlu hale getirir. Böyle bir duyguya sahip olanlar kendi içinde çelişkiye düşmezler. Hayatın iyi ve kötü yönlerine anlam yükleyebilir. Dolayısıyla, zorluklarla daha iyi mücadele gösterip uyum sağlayabildiği gibi sınırlarının da farkındadır.³⁹

Yetişkin dindarlığını karakterize etme konusunda literatüre bakıldığında, gelişim dönemleri açısından ve olgunlaşmış dindarlık kavramı ile betimlendiği görülmektedir. Gelişimsel sürece yönelik dinî hayatın değişimiyle ilgili olarak, ilk yetişkinlik döneminde dinî göstergelerin azaldığı, ikinci yetişkinlikte artışın meydana geldiği ve ileri yetişkinliğin önceki dönemlere göre şekil aldığı anlaşılmaktadır. Yetişkin dindarlığını karakterize eden bir kavram olarak olgunlaşmış dindarlık ise idealize edilen çerçeveyi betimlemektedir. Buradan hareketle araştırma problemine dönüldüğünde merak edilen soru; literatürde ele alınan yetişkin dindarlığı,

³⁶ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur (Elis Yayınları, 2004), 72.

³⁷ Hasan Kayıklık, "Allport'a Göre Dinî Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", *Dini Araştırmalar* 5/15 (Haziran 2003).

³⁸ Allport, *Birey ve Dini*, 73.

³⁹ Kayıklık, "Allport'a Göre Dinî Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", 132.

liseli öğrencilerin yaşam deneyimlerinde nasıl karşılık bulmaktadır? Diğer bir ifadeyle gençler, yetişkin dindarlığını nasıl karakterize etmektedirler?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın amacı, liseli gençlerin yetişkin dindarlığı hakkındaki görüşlerini ele alan betimleyici bir bakış açısı ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma nitel araştırma deseniyle yürütülmüştür. Nitel araştırma, bireylerin ele alınan konuyu nasıl algıladıkları, konu hakkında ne düşündüklerine dair bir anlayış sunar. Ayrıca bu yöntem, anlamacı ve yorumlayıcı bir tavır ile probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına olanak tanır.⁴⁰ Fenomonolojik desen ise araştırılan konuyla ilgili deneyimlerin ortak anlam ve özünü ortaya çıkarma⁴¹ yönünden avantaj sağlaması bakımından tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Şırnak ili Merkez ilçesinde yer alan bir devlet okulundaki lise düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların lise öğrencilerinden seçilmiş olması gerek ebeveynlerinin gerekse akraba ve çevresindeki yetişkinlerin dindarlığı hakkında gözlem sahibi olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Buna bağlı olarak çalışma grubu belirlenirken kriter temelli örneklem türü tercih edilmiştir. Kriter temelli örneklem yöntemi çalışma grubunun araştırılan fenomene yönelik deneyimlere sahip kişileri temsil eden bireylerden oluşmasını öngörür.⁴² Mülakat aracılığıyla veri toplama işlemi 12-22 Şubat 2024 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Çalışma grubu, ortaöğretim eğitim aşamasında olan, 14-16 yaş aralığındaki 5 kız ve 5 erkek olmak üzere toplam 10 öğrenciden oluşmaktadır. Fenomenolojik araştırmada örneklem seçim stratejileri oldukça dar aralıktadır ve buna bağlı olarak ortalama örneklem büyüklüğü 5-25 arası olarak kabul edilmektedir.⁴³ Bu sayının belirlenmesinde sadece kişi sayısına bakmak yeterli değildir. Daha ziyade bütün

⁴⁰ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, çev. Selahattin Turan (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018).

⁴¹ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Selçuk Beşir Demir - Mesut Bütün (Siyasal Kitabevi, 2023).

⁴² Catherine Marshall - Gretchen B. Rossman, *Designing Qualitative Research* (SAGE, 2006).

⁴³ John W. Creswell - J. David Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Kolektif (Nobel Akademik Yayıncılık, 2024); Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Cilt 1)* (Pegem Akademi Yayıncılık, 2014).

katılımcıların anlaşılmaaya çalışılan fenomene yönelik deneyimlerinin olması şartı ve veri doygunluğunun sağlanması, örneklem sayısını belirleme konusunda dikkate alınır.⁴⁴ Bu çalışmada veri toplama ve analiz süreci eş zamanlı yürütülmüştür. Her bir görüşme verileri analiz edildiğinde artık yeni veriler, mevcut bulgulara ek bir anlam katmadığı anlaşıldığında veri doygunluğunun sağlandığına karar verilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgilerini gizlemek maksadıyla isim yerine kodlar kullanılmıştır. Her bir katılımcıya “K1, K2, K3,... K10” şeklinde kod tanımlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine uygun olacak şekilde oluşturulan görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Mülakat soruları, liseli gençlerin bakış açısından yetişkin dindarlığını anlamaya yönelik oluşturulmuştur. Bu amaçla hazırlanan görüşme formu 9 sorudan oluşmaktadır. Soruların güvenilirliğini temin etmek için alanda uzman bir akademisyenin görüş ve önerileri alınarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu sayede soruların hem probleme uygunluğu hem de nitel araştırma verilerini toplama konusunda daha gelişmiş seviyeye ulaşması mümkün olmuştur. Bu bağlamda soru formu “Gençler yetişkin dindarlığını nasıl karakterize etmektedir?” sorusuna farklı boyutlar kazandıracak nitelikte şekillendirilmiştir. Soruların amacı ve örnek sorular aşağıdaki Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Görüşme Sorularının Amacı ve Örnek Sorular

Soru Numarası	Amacı	Örnek Sorular
1	Yetişkin dindarlığının göstergelerini belirlemek	Anne-baba ve akraba büyüklerin sence dindar mı? Sana bu şekilde düşündüren şey nedir?
2	-	-
3	-	-
4	Yetişkin dindarlığı konusunda beğenileri tespit etmek	Yetişkinlerin dindarlığı konusunda beğendiğiniz yönler var mı? Varsa bunlar nelerdir?
5	-	-
6	Yetişkin dindarlığına dair eleştirileri belirlemek	Yetişkinlerin dindarlığı hakkında beğenmediğiniz / eleştirdiğiniz yönler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
7	-	-
8	-	-

⁴⁴ Ali Baltacı, “Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (28 Haziran 2018), 231-274.

2.4. Verilerin Analizi

Mülakat yapılmadan önce Şırnak Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'na başvurularak, 2023/82871 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda görüşmeyi kabul eden 10 öğrenci ile yüz yüze yarı yapılandırılmış mülakat aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Tüm konuşmaları kayıpsız kayıt altına alabilmek için katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Sonrasında görüşmeler metne dönüştürülmüştür. Veri işleme aracı olarak MAXQDA nitel veri analizi programı tercih edilmiştir. Mülakat görüşmelerinden elde edilen veriler, ilk olarak tüm görüşme deşifreleri MAXQDA proje dosyasına aktarılmıştır. Sonrasında görüşmeler tek tek okunmuş, notlar tutulmuştur. Bu sayede geçici kodlama yapılmıştır.⁴⁵ Daha sonra çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için araştırmacı, alanda uzman bir araştırmacı ile görüşme verilerini tekrar tekrar okumuş ve bağımsız olarak ana ve alt kodlar oluşturmuştur. Kodlama sürecinin ardından araştırmacılar kodlar ile kategoriler arasında nasıl örüntüler oluştuğu konusunda fikir alışverişi yapmışlardır. Ortaya çıkan kategoriler, anlamlı bütünler oluşturacak şekilde bir araya getirilerek temalar ile ilişkilendirilmiştir. Bu vesileyle “araştırmacı yanlılığı” ihtimali azaltılmaya çalışılmıştır. Araştırma bulguları, betimsel ve içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Betimsel analiz, mevcut durumun belirlenmesi için kullanılır ve tanımlayıcı bir nitelik taşır. İçerik analizi ise daha derinlemesine çözümleme yapmaya olanak sağlar ve kodlar, kategoriler, temalar üzerinden örüntüleri keşfetme imkânı sunar.⁴⁶ Bu iki yöntemin özellikleri tamamlayıcı şekilde kullanılmak istenmiştir. Bu bağlamda araştırma sorularından hareketle “yetişkin dindarlığı algısı”, “beğeniler” ve “eleştiriler” olmak üzere üç tema belirlenerek veriler düzenlenmiş, ardından içerik analizi ile veriler arasındaki ilişkiler detaylı şekilde incelenmek istenmiştir.

⁴⁵ Johnny Saldana, *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*, çev. Kolektif (Pegem Akademi Yayıncılık, 2019), 21.

⁴⁶ Hasan Şimşek - Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Seçkin Yayıncılık, 2008), 89.

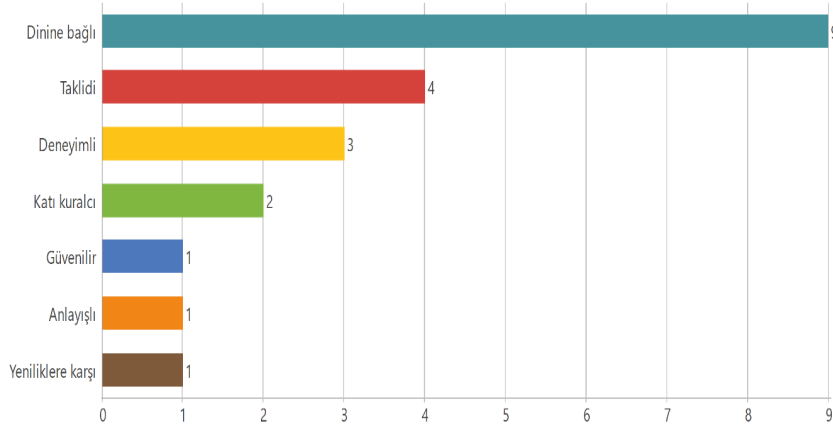
3. Bulgular

Daha önce araştırma soruları bağlamında belirlenen ve “yetişkin dindarlığın algısı”, “beğeniler” ve “eleştiriler” şeklinde isimlendirilen temalara dair bulgular aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

3.1. Yetişkin Dindarlığı Algısı

İlk tema gençlerin yetişkin dindarlığını nasıl değerlendirdiğine odaklanmıştır. Bu temada katılımcıların yetişkin dindarlığı ile ilgili görüşlerinin kodlandığı ve bu kodlar arasında anlamlı bütünler oluşturan yedi kategori oluşturulmuştur. Bahsi geçen kategorilerin dağılımı Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Yetişkin Dindarlığı Algısı İsimli Temaya İlişkin Kategorilerin Dağılımı

Araştırmada kullanılan kod sisteminden hareketle yetişkin dindarlığını karakterize eden *dinine bağlı*, *taklidi*, *deneyimli*, *katı kuralcı*, *güvenilir*, *anlayışlı* ve *yeniliklere karşı* olmak üzere yedi kategori ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar yetişkin dindarlığını tanımlayan en bariz niteliğin dine bağlılık olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kategoriye dair bahsi geçen *ibadet etme*, *bilgili olma*, *dine düşkün olma*, *dinî konularda rehber olma* tekrar sıklığı açısından öne çıkan anlatımlar olmuştur. Buna göre gençler, yetişkinlerin dinine bağlı olmasını onların daha sık ibadet etmeleri, dinî konuda bilgili olmaları, dine yakın olmaları ve bunun da ötesinde dinî açıdan yönlendirici olmalarıyla ilişkilendir-

dirmişlerdir. Ayrıca, yetişkinlerin dinine bağlılıkları onların tesettüre ve hafızlığa önem vermeleri, Allah’a yakın olmaları, dinî kurallara uymaları, dine saygılı olmaları, ölüme yakın olmaları, dinî konularda aktif olmaları ve şükretmeleri gibi davranışlarla bağlantılandırılmıştır. Konuyla ilgili örnek ifadeler şu şekildedir:

“Mesela büyüklerimiz mesela sünnet namazlarını ve Ramazan ayı dışında olan oruçlarını, hepsi için söylemiyorum da hani varlar, o namazlarını kılıyorlar. Ama gençler işte öyle değil.” (K10)

“Yetişkinler bence dindarlar. Özellikle amcam dindar bence. Amcam ilahiyatta doktora yapıyor ve bence çok bilgili ve nerede görürsem, böyle toplumun içinde dinî şeyleri anlatıyor herkese. Sanki böyle İslam’ı insanlara anlatmaya çalışıyor. İyi yani, çok bilgili.” (K8)

“Annem Kur’an’ı ezberden biliyor.” (K1)

“Mesela yetişkinler mesela Allah korusun tabi ki de. Biraz ölüme yakınlar ya mesela gençlerden daha çok.” (K7)

“Mesela hep şükretmeye çalışırlar. Ne kadar fakir olurlarsa olsunlar, hep böyle şükretmeyi söylerler.” (K3)

db | 397

Gençlerin gözünden yetişkin dindarlığını karakterize eden bir diğer özellik ise bilgisizliktir. Gençler yetişkinlerin hurafeye inanıklarını, taklidi bir dindarlığa sahip olduklarını, dinî konularda her duyduğuna inandıklarını ve yanlış kaynak edindiklerini düşünmektedirler:

“Bazıları hurafeye inanıyorlar, batıl inanca inanıyorlar.” (K6)

“Yani bence şu an yetişkinlerin dindarlığı, sadece gördükleri ve duyduklarıyla olan bir dindarlıktır.” (K10)

“Yanlış kaynak edinmeleri, yanlış. Yanlış kaynağa tabi olup doğrudan kaçıyorlar.” (K4)

Gençler, yetişkin dindarlığı ile ilgili olarak güvenilir olmayı ve yetişkinlerin emanete verdikleri önemden bahsetmişlerdir. Söz gelimi K6; *“Örneğin Kur’an-ı Kerim’de emanetlere sahip çıkmak var. Oradan örnek vermek istiyorum. Bizim ailemizde emanete özellikle çok önem verilir. Ve hiçbir şekilde emanete bakılmaz, ihanet edilmez.”* ifadesiyle anne babasının emanete verilen önemin dinî bir nitelik olduğundan bahsetmiştir. Yine aynı katılımcı *“..doğru yaptıkları şeyler, emanete sahip çıkmaları, güvenilir olmaları, dinlerine sahip*

çıkmaları..” sözüyle güvenilir olmayı yetişkin dindarlığı ile bağlantılandırmıştır.

Yetişkin dindarlığı ile ilgili ortaya çıkan bir diğer kategori ise dinî konularda yetişkinlerin deneyim sahibi olmasıdır. Gençler, kendilerine kıyasla yetişkinlerin dinî anlamda daha fazla tecrübe sahibi olmalarını bir avantaj olarak görmektedirler. Yetişkinlerin dinî konulardaki bilgi ve deneyimlerinin dindarlık göstergesi olduğunu belirtmişlerdir. Konuya dair örnek ifadeler şu şekildedir:

“Bence onlar bizden daha çok yaşadıkları için dindardırlar, bizden daha çok tecrübelidirler hayat hakkında.” (K6)

Gençlerin yetişkin dindarlığı hakkında konuşurken dile getirdikleri bir diğer nitelik ise katı kuralcılıktır. Yetişkinlerin dinî konularda katı davrandıklarını, özellikle kendileriyle iletişim kurarken katı bir tutum sergilediklerini ifade etmişlerdir:

“Akraba büyüklerim genellikle çok fazla katıdır. Dindarlık açısından çok katıdır. ‘Bunu yap, bunu yapmazsan git’ der. Direk eleniyor-sun yani.” (K2)

“Böyle katı kurallı, sert. Yani bu kadar katı olunmamalı bence. Biraz daha yavaş ve sakince öğretmeliydi. Yani her yetişkin değil ama bazı yetişkinlerin %90’ının çok sert ve kaba bir şekilde öğrettiğini düşünüyorum.” (K1)

Katılımcıların ifadelerinden yetişkin dindarlığına dair bahsi geçen bir diğer nitelik de anlayışlı olmaktır. Gençler özellikle sağlıklı iletişim kurdukları yetişkinler hakkında onların anlayışlı olduklarını düşünmektedirler:

“Annem, çok anlayışlı bir kadındır. Kendisini çok severim. Çünkü, mesela ben beş yaşında kapanmaya karar verdim ve hiç, asla, ‘kızım daha küçüksün, neyine’ falan demedi. Benim en büyük ablam, 15 yaşında kapandı. ‘Niye bu kadar geç kapandın?’ demedi. ‘Ne zaman hazır olduğunuzda, bana gelin’ dedi. Ben kapanmak istediğimde, ‘tamam, hemen gel, kapan’ dedi. O kadar güzel eğitiyor ki nasıl davranacağını biliyorsun.” (K1)

Gençlerin yetişkin dindarlığı ile ilgili dikkatlerini çeken bir diğer durum da onların yeniliklere karşı olumsuz tutumları olmuştur. Özellikle yetişkinlerin teknolojideki gelişmeleri dinî kavramlarla olumsuzlamaları gençlerin tepki göstermesine neden olmuştur:

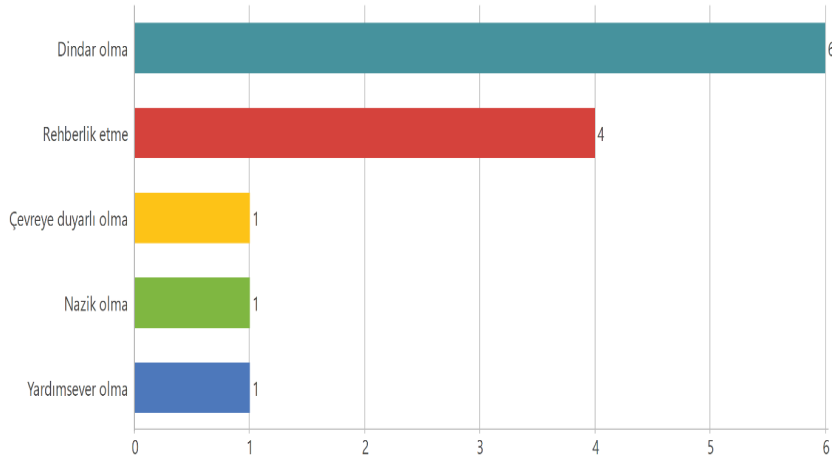
“Onlar günümüzdeki teknolojiye hep karşı çıkıyorlar. O yüzden onlar, gelişmiş teknolojilere günah diyorlar fakat biz gençler, öyle değiliz.” (K6)

3.2. Beğeniler

İkinci tema, gençlerin yetişkin dindarlığı hakkındaki beğenilerini bir araya getirmiştir. Bu tema beş kategoriden oluşmaktadır. Söz konusu kategorilerin dağılımı Şekil 2’de gösterilmiştir.

Yapılan görüşmelerden hareketle gençlerin yetişkin dindarlığı ile ilgili olarak beğendikleri yönler *dindar olma*, *rehberlik etme*, *çevreye duyarlı olma*, *nazik olma* ve *yardımsaver olma* şeklindeki altı kategoride toplanmıştır.

Şekil 2: Beğeniler İsimli Temaya İlişkin Kategorilerin Dağılımı

Gençlerin yetişkin dindarlığı ile ilgili takdir ettikleri konulardan ilki yetişkinlerin dindar olmalarıdır. Gençler, yetişkinlerin dine bağlı ve dinî konularda etkin olmalarını hoşnutlukla karşılamaktadırlar. Dindar olmalarının bir diğer göstergesi de gerek ebeveynlerin gerekse diğer yetişkinlerin ibadetlerini yapıyor olmalarıdır. Gençlerin ibadetten kastettikleri şey çoğunlukla namaz kılmak ve oruç tutmak olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili katılımcıların ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

“Dine bağlılar gerçekten. Çok bağlılar mesela ne yaparsanız yapın dininden geri dönmezler.” (K8)

“Mesela babam, her Cuma camiye gider. Fark ettiğim kadarıyla hiçbir zaman namazlarını kaçırmaması, yani bu beni çok mutlu ediyor.” (K1)

Yetişkin dindarlığı hakkında beğeni ile bahsedilen bir diğer husus yetişkinlerin dinî konuları öğretirken onlara rehberlik etmesi olmuştur. Yetişkinlerin sahip oldukları deneyim ile doğru ve yanlış göstermeleri, herhangi bir soru ya da sorunla karşılaştıklarında bu durumu aşma konusunda gördükleri yardımdan ötürü memnuniyet içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Gençler, yetişkinlerin dinî konularda örnek olma, kendileriyle ilgilenme ve yeri geldiğinde telkinde bulunma gibi konularda duydukları memnuniyeti şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Mesela, babamın hep benim üstümde durması. Bana doğru yolu gösteriyorlar. Bu benim hoşuma gidiyor. Mesela, sabah namazına bile beni babam kaldırıyor. Onu çok seviyorum. Bir de şey var, bana saygıyı öğrettikleri için onları seviyorum.” (K7)

400 | db

“Mesela bir soru sorduğunda, doğru cevap alıyorsan, yani mesela şu yanlışsa, ‘hayır kızım, şöyle’ diyebiliyorlar. Yani yanlış bir yoldaysan seni doğruya yönlendirebiliyorlar.” (K1)

Katılımcıların yetişkin dindarlığına dair diğer beğendikleri konular ise onların çevreye duyarlı olmaları, nazik davranmaları ve yardımsever olmalarıdır. Bu duruma dair katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

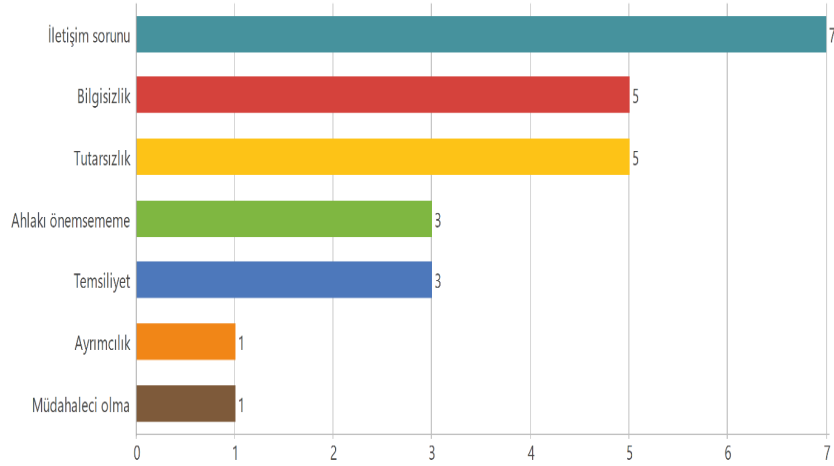
“Çevreye karşı hayırlı bir insan olmalarını seviyorum.” (K4)

“Yetişkin dindarlığı ile ilgili beğendiğim yön açıkçası çok yok. Bir tane var. O da genellikle nazik davranmalarıdır.” (K2)

“Mesela ailem sürekli komşulara yardım eder veya komşular bize yardım eder. Dinde de şöyle bir söz vardır. ‘Komşusu açken tok yatan bizden değildir.’ İşte ailelerimiz bu gibi şeylere çok önem veriyor. Aile içinde bu gibi şeyler çok önemli. Bunlar bence güzel şeyler.” (K5)

3.3. Eleştiriler

Yetişkin dindarlığı ile ilgili ortaya çıkan son tema yetişkin dindarlığına yöneltilen eleştiriler olmuştur. Gençlerin yetişkin dindarlığı ile ilgili eleştirini konu edinen *iletişim sorunu, bilgisizlik, tutarsızlık, ahlaki önemsememe, temsiliyet, ayrımcılık ve müdahaleci olma* şeklindeki yedi kategori Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3: Eleştiriler İsimli Temaya İlişkin Kategorilerin Dağılımı

Gençlerin, yetişkin dindarlığı ile ilgili olarak eleştirdikleri konularda çeşitlilik olduğunu söylemek mümkündür. Yetişkin dindarlığına dair beğenilerin toplam 22 kod, eleştirilerin ise 73 koddan oluştuğu düşünülürse eleştiri ağırlıklı bir yaklaşımın ön planda olduğu söylenebilir. Eleştiriler konusunda en dikkat çeken kategorinin iletişim sorunu olduğu göze çarpmaktadır. Gençler, yetişkinlerin dinî konularda baskıcı, yargılayıcı ve katı üsluba sahip olmalarından şikâyet etmişlerdir. Ayrıca, onların gençleri dinî açıdan çokça eleştirdiklerini, öğretirken katı davrandıklarını, kendilerini dinlemediklerini, sadece kuralları vurgulayıp açıklama yapmadıklarını dile getirmişlerdir.

Yetişkinlerin genelde kaba bir tutuma sahip olduğunu belirten gençler yetişkinlerden güzel sözler duymadıklarını, onların çok kolay kalp kırdıklarını, kendileriyle fikir alışverişi yapmadıklarını kısaca anlayışlı davranmadıklarını düşünmektedirler. Bu tespitlere ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

“Zorlama olmadan mesela Kur’an’daki ayetlerle veya peygamberlerin hadisleriyle anlatmaları gerekiyor ama bunu yapmıyorlar. Daha çok baskı yapıyorlar ve dini de çok fazla açıklamıyorlar aslında. Dini, sadece bunun doğru olduğunu ve Müslümanlığın doğru olduğunu ve Müslüman olmamız gerektiğini söylüyorlar ama Müslümanlıkla ilgili pek bir bilgi vermiyorlar. Bunu yanlış yaptıklarını düşünüyorum.

Daha çok bilgi vermeliler, çocuklarına, torunlarına veya çevrelerindeki insanlara. Dışarıdan da hatta, din, bu yüzden, dinimiz çok farklı anlaşılabilir.” (K5)

“Biri eğer namaz kılmak istemiyorsa bunu zorlayamazsın, üstüne gidemezsin. Yani, benim ailem olmasa da kısmen diğer aileler. Baskı yapımları hoş değil.” (K4)

“Yetişkinler hani, sürekli bir insana der ki: “Namaz kıl.” Mesela zaten Allah bize irade vermiş. Ya iyiyi seçersin ya seçmezsin ya namaz kılarısın, kılmazsın. Mesela yetişkinler bunu zorluyor. Mesela ninelerimiz dedelerimiz de var. Sürekli mesela, ‘Kapan, namazlarını sürekli kılıyor musun?’ bunu bana sorarlar. Mesela tesettür konusunda da. Şu anda tesettürlü değilim ama bana bunu herkes soruyor. ‘Neden tesettürlü olmuyorsun?’ Mesela bence bunu sürekli söylememeleri lazım diye düşünüyorum.” (K3)

402 | db

“Ama şimdi kendi açımdan bir genç olarak baktığımda yetişkinlere, onlar da çok fazla sert konuşuyor, çok fazla sinirli, katı. Aslında (dinin) o kadar katı olmadığını kendim gidip araştırınca öğreniyorsun. Ama onlar o kadar sert ve katı öğrettikleri için sanki hiç araştırma hevesin olmuyor ve kaçmak istiyorsun ve gençler de kaçtığı için, çok yanlış yerlere gidiyor.” (K1)

“Hiç iyi dinleyici değildirler. Bu açıdan da kötüdürler. Yani karşılarındaki kişiye hep hakaretle, kaba saba, katı bir şekilde sorguluyorlar.” (K2)

Katılımcıların ifadelerinden öne çıkan bir diğer konu, yetişkinlerin dinî konulardaki bilgisizliği olmuştur. Gençlere göre, yetişkinler her ne kadar dinî konularda bilgili olduklarını düşünseler de bu durum gerçeği yansıtmamaktadır. Zira gençler, yetişkinlerin taklidi bir dinî anlayışa sahip olduklarını, araştırma yapmadıklarını, çok sayıda hurafe ve batıl inanışlara sahip olduklarını düşünmektedirler. Ayrıca muska yaptırma, tarikatlara sorgusuz bağlanmaları dinî konulardaki bilgi eksikliği ile ilişkilendirilmektedir. Bir diğer konu da yetişkinlerin Kur’an-ı Kerim’i anlamadan okudukları ve ibadetleri bilinçsizce yaptıklarıdır. Buradan hareketle de gençler, yetişkinlerin dindarlığı ibadete indirgediklerini belirtmektedirler. Konuya dair örnek katılımcı ifadeleri şunlardır:

“Çok fazla böyle tarikatlara bağlanıyorlar. Daha çok dini, öz kaynağı olan Kur’an’dan ve peygamberimizin hadislerinden yararlanmalarını isterdim.” (K8)

“Hiç araştırmadan, dümdüz böyle devam ediyorlar. Sadece namaz kılıp oruç tutup Kur’an okuyorlar. Buna da dindarlık diyorlar.” (K8)

“Mesela, bu hani muska falan yapıyorlar ya. Mesela akrabalarımın söyleyeyim, bunun dindarlığa girdiğini sanıyorlar ama ne kadar kötü bir şey yaptıklarını aslında bilmiyorlar.” (K10)

Katılımcıların dikkat çektikleri bir diğer konu da yetişkinlerin tutarsız davranışlarıdır. Buna göre gençler, yetişkinlerin dinî konularda tutarsızlık sergilediklerini bildirmişlerdir. Söz gelimi ibadetin gösteriş için yapılması, ibadet edip diğer dinî konulara duyarsız kalma ve ibadet edilmesine karşın ona yakışmayacak şekilde davranma (küfürlü konuşma) gençler açısından tutarsız bulunmaktadır. Ayrıca yetişkinlerin kendi yapmadıklarını gençlerden beklemleri, söyledikleriyle yaptıklarının uyumsuz olması ve her şeyi dış görünüşe bağlamaları dinî konularda eleştirdikleri tutarsızlıklar arasındadır. Konuyla ilgili gençlerin bazı ifadeleri şunlardır:

“Ne bileyim zekât verilirken de güzel zekât verilir. Kimseyi incitmeden, kırmadan. Mesela o yok. Tamamen herkese göstererek veriyorlar. Mesela karşındakinin fakir olabilir, yoksul olabilir ama ahlakına baktığımızda onun onurlu veya gururlu olduğunu düşünmüyorlar.” (K10)

“Mesela, namaz kılıyorlar, oruç tutuyorlar ama maç izlediklerinde küfrediyorlar mesela. Nasıl diyeyim, mesela sadece farzları yerine getirip diğer şeylere çok takmıyorlar.” (K8)

“Yapmadıkları şeyi bize yaptırmaya çalışıyorlar ya, bu kötü bir şey şahsen. Ama tabi şöyle de olabilir. Hani ‘ben yapamadım ama sen yap.’ Bu da bir düşünce ama tabi ‘Ben sigara içiyorum ama sen git namaz kıl!’ bu düşünce benim için, bence bu yanlış bir şey.” (K9)

Katılımcıların ifadelerinde, yetişkin dindarlığına ilişkin eleştiriler konusunda ahlakın önemsizmemesi ön plana çıkmaktadır. Gençler, yetişkinlerin ahlakı ikinci plana almaları ya da görmezden gelmeleri konusunda yakınmışlardır. Gençlere göre, yetişkinler dinin temelinde ahlak olduğunu bilmedikleri için bu şekilde davranmaktadırlar. Ayrıca, yetişkinlerin sadece ibadet etmeleri ve dinî

açından sadece ibadet telkininde bulunmaları gençlerin ahlaka ibadet kadar önem vermediklerini düşündürmüştür. Konuya ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

“Aslında dinin ahlak olduğunu, dindarlığın ahlakın temelinden geldiğini, bunu bilmezler mesela. Sadece dış görünüşle kaldıklarını, sadece okul ortamıyla kaldıklarını düşünüyorum. Biraz kişiliğimize de bakmaları gerektiğini düşünüyorum bu konuda.” (K1)

“Sadece namaz kıl diyorlar, Kur’an’ını oku diyorlar. Yok, git yaşlı amcalara yardım et demiyorlar. Sadece farzların üzerinde duruyorlar.” (K8)

Katılımcılara göre, yetişkin dindarlığına ilişkin eleştiri konusu olan bir diğer kategori temsiliyet olmuştur. Liseli gençler gerek ebeveynlerin gerekse diğer yetişkinlerin dinî konularda temsiliyet sorunu yaşadıklarını düşünmüşlerdir. Böyle düşünmelerine neden olan davranışlar; dedikodu yapma, küfretme, sünnet namazlarını kılmama ve dinî konularda keyfi davranmadır. Konuyla ilgili bazı ifadeler şu şekildedir:

“Sünnet namazları kılmaları bence güzel bir şey benim dindarlığımda, bence bunlar kılınmalı yani ama baktığında kılınmıyor mesela.” (K1)

“Mesela, dedikodu yapmamalılar, küfretmemeliler, insanların kalbini kırmamalılar.” (K8)

“Onlar Kur’an’a bakmayıp da kendine göre yaptıktan sonra bizim de onlara göre yapmamızı bekliyorlar.” (K4)

Gençlerin eleştirdikleri diğer konular ise ayrımcılık yapma ve müdahaleci olmayla ilgilidir. Katılımcılar yetişkinlerin zaman zaman ayrımcı bir tavır içine girdiklerini belirtmişlerdir. Gençlere göre, bu ayrımcı davranış yetişkinlerin dindarlığının bir gereği ya da sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer eleştiri ise yetişkinlerin dinî konularda fazlaca müdahaleci olmalarıyla ilgilidir. Gençlere göre, bir başkasının hayatına doğrudan müdahale etmek hem yakışıksız hem de dinde karşılığı bulunmayan bir davranıştır. Konuyla ilgili ifadeler şu şekildedir:

“Mesela tesettürlü bir bayan ile açık bir bayanın arasında olan bir farklılık. Mesela her iki taraf arasında yapılan ayrımcılık. Bunu özgür düşünceye değil de sırf yapılması zorunlu gibi görüyorlar. Bu

konuda mesela ayrımcılık oluyor. Bu konuda mesela onlara ben katılmıyorum.” (K10)

4. Tartışma

Gençlerin yetişkin dindarlığına dair değerlendirmelerini ortaya koymayı amaç edinen bu çalışmada, bulgular “yetişkin dindarlığı algısı”, “beğeniler” ve “eleştiriler” olmak üzere üç tema çerçevesinde incelenmiştir.

İlk temada yetişkin dindarlığı ile ilgili olarak *dinine bağlı, taklidi, güvenilir, deneyimli, katı kuralcı, anlayışlı ve yeniliklere karşı* gibi kategoriler ön plana çıkmıştır. Buna göre her şeyden önce gençler, yetişkinleri dine bağlı olarak görmektedirler. Böyle düşünmelerinde yetişkinlerin gençlere göre daha fazla ibadet ile meşgul olmaları, din hakkında daha fazla deneyim sahibi olmaları ve gençlere dinî konularda rehberlik etmeleri belirleyici olmuştur. Yetişkinlerin dinî eğilimlerinin yüksek olduğu yönündeki bulgu, literatürdeki çeşitli araştırma sonuçlarıyla uyumludur.⁴⁷ Bu çalışmalarda yetişkinlerin dindarlık seviyelerinin yüksek olduğu bulgulanmıştır. Yapıcı’nın üniversite öğrencileri ile Müslüman kimliği ve dindarlığı üzerine yaptığı çalışmasında, ideal Müslüman özellikleri olarak, dinine bağlı, modern, demokrat, entelektüel, ileri görüşlü, hoşgörülü; eleştirel açıdan ise yobaz, gerici ve değişime kapalı gibi nitelikler tespit edilmiştir.⁴⁸ Buna göre üniversite öğrencilerin Müslüman algısı ile liseli gençlerin yetişkin dindarlık algısı dinine bağlı, deneyimli (bilgili), anlayışlı (hoşgörülü) ve yeniliğe kapalı olma gibi özellikler bakımından birbirine benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan, yetişkinlerin din ile olan bağının çoğunlukla kitabi bilgiye dayanmadığını düşünen katılımcılar, dinî konularda bazı yetişkinleri kendilerinden daha bilgili bulsalar da diğer bazılarını hurafe ve batıl inançlara yönelme, taklidi dindarlığa sahip olma gibi durumlardan dolayı bilgi düzeyinin düşük olduğu yönünde fikir yürütmüşlerdir. Bu bulgu, örnekleme yetişkinlerden oluşan ve yetişkin dindarlığına dair yapılan araştırma sonucu ile paralellik arz etmektedir.⁴⁹ Araştırmaya

⁴⁷ Fatma Baynal, “Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Şubat 2015), 206-231; H. Kayıklık, *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler* (Adana: Baki Kitabevi, 2003), 159; Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*; Ali Koçak, *Psikolojik Açıdan Din Dindarlık ve Ahlâkî Olgunluk* (Eskiyei Yayınları, 2024), 170.

⁴⁸ Asım Yapıcı, “Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık”, *Dindarlığın Sosyopsikolojisi*, ed. Ünver Günay - Celalettin Çelik (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 207-258.

⁴⁹ Hasan Dam, “Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (2003), 31-54.

göre, yetişkinlerin büyük bir kısmı, dinî bilgi açısından kendilerini yeterli görmediklerini dile getirmişlerdir.

Gençler, yetişkin dindarlığı ile ilgili olarak yetişkinlerin güvenilir olduklarını ve emanete verdikleri önemden bahsetmişlerdir. Yetişkinlerin emanete önem vermelerini dinî bir nitelik olduğunu belirtmişler, güvenilir olmayı yetişkin dindarlığı ile bağlantılandırmışlardır. Alan yazına bakıldığında “güvenilir olmak” ile “iman” arasında yakın bir ilişki kurulmaktadır. Öyle ki, aynı köke dayanan iki kavramla ilgili olarak dinler bireyleri emanete önem verme ve güvenilir olma hususunda dinî bir sorumluluk yüklemektedir.⁵⁰ Diğer taraftan, yetişkinler üzerine yaptığı araştırmada Dokur, dinî duygu ile güvenilir olma arasında pozitif yönde ilişki tespit etmiştir.⁵¹ Gençlerin gözünden yetişkin dindarlığını tanımlayan bir diğer özellik deneyim sahibi olmaktır. Gençler, yetişkinlerin dinî anlamda daha fazla tecrübe sahibi olmalarını dindarlık açısından önemli bir avantaj olarak görmektedirler.

Katılımcılara göre yetişkinler, dinî konularda katı kuralcı bir tutuma sahiptir. Gençler, bu katı kuralcılığı, özellikle yetişkinlerin öğretici ve rehber rollerine büründükleri zamanlarda, kendileri ile kurulan iletişim diliyle de ilişkilendirmişlerdir. Ayrıca bu tutumları, yetişkinlerin dindarlığını karakterize eden bir özellik olarak görmüşlerdir. Katılımcıların ifadelerinden yetişkin dindarlığına dair bahsi geçen bir diğer nitelik de anlayışlı olmaktır. Gençler, özellikle sağlıklı iletişim kurdukları yetişkinlerin anlayışlı olduklarını düşünmektedirler. Katılımcıların yetişkin dindarlığı ile ilgili dikkatlerini çeken bir diğer durum da onların yeniliklere karşı olumsuz tutumları olmuştur. Katı kuralcılık ve değişime kapalılık yan yana düşünüldüğünde, Altemeyer’in “Her dinde, otoriterler köktendinci olma eğilimindedir, inançları, öğretileri ve hizmetleri geleneksel biçimlerinde sürdürmek ve değişime direnmek isterler” ifadesi akla gelmektedir.⁵² Zira otoriterlik, muhafazakâr düşünce yapısını ve otoriteye koşulsuz boyun eğmeyi vurgulayan sosyal tutumların önemli bir yapısıdır.⁵³ Başka bir ifadeyle otoriter zihin yapısı değişime kapalı ve kuralların vurgulandığı bir

⁵⁰ Abdurrahman Kurt, “Sosyal Güven ve Din”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2000), 277-289.

⁵¹ Ayşe Selin Dokur, *Yetişkinlik Dönemi Kişilerarası Güven ve Dindarlık İlişkisinin Psikolojik Tahli* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵² Bob Altemeyer, *The Authoritarian Specter* (Harvard University Press, 1996), 11.

⁵³ Matthieu Van Pachterbeke vd., “When Authoritarianism Meets Religion: Sacrificing Others in the Name of Abstract Deontology”, *European Journal of Social Psychology* 41/7 (2011), 898-903.

bağlamı ifade etmektedir. Ayrıca, yetişkin dindarlığında gelenekselliğin önemli bir etkisi olduğu düşünülürse bahsi geçen özellikler daha anlaşılır bir zemine oturacaktır. Katılımcılar, yetişkinlerin özellikle teknolojideki gelişmeleri dinî kavramlarla olumsuzlamalarına tepki göstermişlerdir. Günümüz teknolojik gelişmelerin hızı ve yoğunluğu düşünüldüğünde, yetişkinlere göre yeniliğe açık olan gençlerin bu değişimlere ayak uydurma konusunda daha başarılı olmaları doğal bir sonuçtur.⁵⁴ Buradan hareketle gençlerin teknoloji aracılığı ile zarar görme olasılıkları yetişkinlerin kaygı düzeyini yükseltmiş olabilir.

Gençlerin yetişkin dindarlığı hakkında görüşlerinde dikkat çekici konulardan biri, onların bazen tezat olabilecek şekilde hem olumlu hem de olumsuz özelliklerden bahsetmiş olmalarıdır. Anlatılara bakıldığında, katılımcıların yetişkin dindarlığı hakkında konuşurken ebeveynleri ve genel olarak yetişkinler arasında farklı yorumlar ürettikleri dikkat çekmiştir. Ebeveynleri hakkında olumlu nitelikleri dile getirirken, genel olarak yetişkin dindarlığı ile ilgili olumsuz özellikleri dillendirmişlerdir. Başka bir deyişle, olumlu nitelikleri anne babaları ile örnekendirirken; akrabalar ve genel olarak yetişkinlerle ilgili daha ziyade genelleyici ve olumsuz değerlendirmeler yapmışlardır.

db | 407

Yetişkin dindarlığına dair beğenilerin yer aldığı ikinci temada, gençler yetişkin dindarlığını karakterize ederken bahsettikleri olumlu özellikleri detaylandırmışlardır. Sözgelimi gençler, yetişkinlerin kendilerine göre daha çok ibadet ettiklerini ve böylece dinî yaşantılarında istikrar sağlayabildiklerini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte, yetişkinlerin dine bağlılıklarına vurgu yaparak onların kendilerinden daha dindar olduklarını da belirtmişlerdir. Bu bulgu, literatürdeki çeşitli araştırma sonuçlarıyla uyumludur.⁵⁵ Aynı zamanda, yetişkinlerin dinî konularda kendilerine rehberlik etme işlevleri üzerinde durarak, yetişkinlerin dindarlığında bu durumu takdir ettiklerini ifade etmişlerdir. Yetişkinlerin rehberlik rollerinin yanında eğitici yönlerine de değinen gençler, dinî eğitimlerini ilk aldıkları kişiler olan yetişkinlere, bu noktada da haklarını teslim etmişlerdir. Aynı zamanda, dinin etkisiyle çevreye daha duyarlı olduklarını, nazik davrandıklarını ve daha yardımsever olduklarını dile getirmiş, bu konuda da yetişkin dindarlığına yönelik beğenilerini ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin eğiti-

⁵⁴ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar* (Özgür Yayıncılık, 2019), 206.

⁵⁵ Ali Ayten, *Empati ve Din: Türkiye’de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 143; A. Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din* (Dem Yayınları, 2004), 163.

ci ve rehber niteliği, Temirak Yüzbaşı ve Göcen'in bilge kişi algısına ilişkin araştırmasında bilge kişi özellikleriyle bağlantılı bulunmuştur. Buna göre, bilge kişiye dair kategorilerinden olan "bilgiye kaynaklık eden kişi, olgun/kâmil kişi, aydınlatan/ yol gösteren kişi ve çevresinin gelişimine katkıda bulunan kişi" ifadeleri katılımcılar tarafından en çok aile bireyleri ilişkilendirmişlerdir.⁵⁶

Üçüncü temada gençler, yetişkin dindarlığında eleştirdikleri durumları ifade etmekten de çekinmemişlerdir. Beğenilere nispetle eleştirilerin bariz şekilde baskın olduğu dikkat çekicidir. En çok ön plana çıkarılan eleştiriler, yetişkinlerle yaşadıkları iletişim sorunu özelinde yoğunlaşmaktadır. Gelişimsel açıdan bakıldığında, ergenler ve ebeveynleri arasında en belirgin problemlerden birinin karşılıklı anlama ve anlaşılma, aynı dili konuşma sorunu olduğu görülmektedir.⁵⁷ Katılımcılara göre, dinî konularda öğretici, eğitici ve rehber rollerine sahip yetişkinler; gençlerle etkileşimde açıklayıcı olmama, baskı yapma, yargılayıcı tutum sergileme, katı davranma, dinlememe, çok sık eleştirme, fikir alışverişinde bulunmama gibi davranışlar sergilemektedirler. Gençler, akranlarının dine ilgisiz davranma ve dinden uzaklaşmalarının bu problemlerle ilgisinin olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu sorunların üzerine birçok yetişkinin dinî konularda bilgisiz olduğu düşüncesi gençlerin gözünde önemli bir otorite kaybını beraberinde getirmektedir. Tersine hem bilgili hem de bu donanımını anlayış ve nezaketle harmanlayan yetişkinler ise gençler için hayranlık uyandıran bir yerde konumlanmıştır.

Gençler, yetişkinlerin dinî yaşantısında bazı tutarsızlıkların olduğunu dile getirmişlerdir. Bahsi geçen tutarsızlıklar, özellikle ibadetle ilişkilendirilmiştir. Gençler, yetişkinlerin ibadet etmesine karşın küfürlü konuştuklarını, ibadeti kusurlarını kapatsın diye yaptıklarını, ibadet dışındaki dinî kuralları umursamadıklarını düşünmektedirler. Öte yandan, söyledikleriyle yaptıklarının uyumlu olmadığı ve kendi yapmadıklarını gençlerden bekledikleri yönünde iddiaları, gençlerin gözünde tutarsızlık olarak değer kazanmıştır. Literatürde bu veri ile uyumlu olarak Yapıcı'nın araştırmasında, üniversite öğrencileri, bazı Müslümanların samimiyetsiz, dinin kendilerinden talep ettiklerini yerine getirmeyen, inanç ve davranışlar arasında tutarsızlıklar barındıran kişiler olduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁸ Gençlerin dert yakındığı bir başka konu da yetişkinlerin ahlakı önemse-

⁵⁶ Hatice Temirak Yüzbaşı - Gülüşan Göcen, "Dindar Bireylerin Bilge Kişi Algısı: Bir Metafor Analizi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 22/47 (25 Haziran 2024), 153-187.

⁵⁷ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 208.

⁵⁸ Yapıcı, "Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık", 251.

medikleri yönündeki görüşleri olmuştur. Gençler, dinin temelinde ahlak olduğunu bildirmiş ancak yetişkinlerin ahlâkî konularda yeterince durmadıklarını, bunun yerine orantısız şekilde ibadet telkini yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bir diğer eleştirisi de yetişkinlerin kendilerine iyi örnek oluşturmamaları yönünde olmuştur. Bazı yetişkinlerin dinî konularda keyfi davranması, dedikodu yapması ve küfürlü konuşması gibi nedenlerle temsiliyet konusunda sorun yaşadıklarını düşünmüşlerdir. Ayrımcılık konusuna da değinen gençler, yetişkinlerin insanları dindar olup olmamalarına göre ayrıma tabii tutabildiklerini ifade etmiş ve bu durumu da eleştirmişlerdir. Son olarak, yetişkinlerin müdahaleci tavırları da gençlerin şikayetçi oldukları bir durumdur. Ayrımcı ve müdahaleci tavır Allport'un⁵⁹ olgunlaşmış dindarlık tanımlamasının dışında bir niteliğe işaret etmiştir. Zira Allport'a göre, olgun din duygusu ayrımcı tutumu değil hoşgörüyü doğurur. Müdahaleci tavır ise tek doğru düşünce biçiminin kendinde olduğu inancından beslenir. Allport, olgunlaşmış dindarlıkta bireylerin başka doğru anlayışların da olabileceği düşüncesinden hareketle farklı yorumlara saygı çerçevesinde yaklaşacağını dile getirmektedir.⁶⁰

Gençlerin yetişkin dindarlığına ilişkin ifade ve yorumları incelendiğinde, değerlendirmelerinin yetişkinlerle olan iletişim problemlerinden etkilendiği ortaya çıkmıştır. Her üç temada da etkisini en bariz gösteren faktör iletişim konusunda yaşanan sorunlar olduğu görülmektedir. Ergenlik dönemiyle birlikte yetişkinler ile ergenler arasında oluşan kuşak farkı, çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Hem kuşaklar arası gelişim özellikleri hem de çevresel şartlardaki farklılaşma bahsi geçen gerilimi artırdığı söylenebilir. Laursen, Coy ve Collins⁶¹ ergenlik döneminde ebeveyn – ergen çatışmasının gelişimsel bir süreç olduğunu belirtmiştir. Çatışma, ergenliğin ilk yıllarında zirve yaparak, sonrasında doğrusal olarak azalmaktadır. Bahsi geçen çatışma, gençlerin ebeveyn otoritesini yeniden düşünme, ebeveyn ile ergen arasındaki sınırları yeniden düzenleme, aile içindeki özerkliklerini ve bağımsızlıklarını artırma çabasını kolaylaştıran işlevlere sahiptir.⁶² Bu durum, gençlerin yetişkin dindarlığını daha ziyade eleştirel bir tarzda ele almasını anlaşılır kılmaktadır.

⁵⁹ Allport, *Birey ve Dini*, 73.

⁶⁰ Kayıklık, "Allport'a Göre Dinî Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", 132.

⁶¹ B. Laursen vd., "Reconsidering Changes in Parent-Child Conflict Across Adolescence: A Meta-Analysis", *Child Development* 69/3 (Haziran 1998), 817-832.

⁶² Bridget B. Weymouth vd., "A Meta-Analysis of Parent-Adolescent Conflict: Disagreement, Hostility, and Youth Maladjustment", *Journal of Family Theory & Review* 8/1 (Mart 2016), 95-112.

Sonuç

Bu çalışmada, fenomenolojik bir bakış açısıyla, liseli gençlerin değerlendirmelerinde ortaya çıkan yetişkin dindarlığı olgusuna dair anlam ve niteliklerin keşfedilmesi amaçlanmıştır. Bahsi geçen amaçla ulaşılan bulgularda yetişkinlerle olan etkileşimlerinde kaygılı olan gençlerin dinî konularda özellikle iletişim problemi yaşadıkları belirlenmiştir.

Gençler, yetişkin dindarlığını betimlerken *dinine bağlı, deneyimli, güvenilir ve anlayışlı olma* gibi olumlu niteliklerin yanı sıra *taklidi, katı kuralcı ve yeniliklere karşı* gibi bir takım olumsuz özelliklerden bahsetmişlerdir. Kişisel deneyimlerinden ve gözlemlerinden hareketle, yetişkin dindarlığını beğeni ve eleştiriler üzerinden betimlemişlerdir. Gençlere göre, yetişkinler dinlerine bağlı bir yaş grubudur ve bu özelliklerini takdir etmektedirler. Ancak, yetişkin dindarlığında birçok eleştiriye açık yön olduğunu da belirtmişlerdir.

Ulaşılan bulgulardan gençlerin dine ve din eğitime olumlu baktıkları söylenebilir. Ancak katılımcılar, yetişkinlerin dinî konudaki donanımlarını yetersiz bulmakta ve iletişim biçimlerini eleştirmektedirler. Onlara göre, yetişkinler her ne kadar dindar olsalar da yetişkin dindarlığında düzeltilmesi gereken çeşitli tutarsızlıkların olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda, ebeveynlerin ergenlerle sağlıklı bir iletişim dili geliştirmeleri ve onları birey olarak kabul edip dinlemeleri önemlidir. Çocukluk döneminde dine dair tüm aktarımı koşulsuz kabul eden bireylerin ergenlikle birlikte bunu yapmamaları, eleştirel yaklaşımları, çeşitli kaynaklardan beslenip farklı yorumlar üretmeleri yetişkinler için zorlayıcı olabilmektedir. Ancak sürecin daha sağlıklı yönetilebilmesi açısından bu durumun sakince ve anlayışla karşılanması gerekmektedir.

Katılımcılar, ebeveynlerinden dinî açıdan çokça baskıya uğradıklarına inanmaktadırlar. Öyle ki yetişkinlerin katı üslubu ve baskıcı tutumunun sonucu olarak gençlerin dine mesafeli davrandıklarını düşünmüşlerdir. Bu hususta ailelerin ergenlik dönemine geçen çocukları ile iletişim dilini yeniden gözden geçirmeleri ve ergenlerin ihtiyaçlarına göre pozisyon almaları önemlidir. Buna bağlı olarak, ebeveynlerin dinî konularda daha açıklayıcı olmaları, zorlama yerine merak uyandırarak ilgilerini çekmeleri, kuralları anlatırken ikna ederek içselleştirme çabası içinde olmaları önem arz etmektedir. Bu sonuçlardan hareketle bazı öneriler sunulabilir:

1- Ebeveynler gençlerin dinî konulara eleştirel bakışlarını doğal bir süreç olarak görmeli ve onları yargılamadan anlamaya çalışmalıdır.

2- Din eğitiminde dinî kural ve kavramlar, baskıdan ziyade açıklayıcı bir üslupla aktarılmalıdır.

3- Din eğitimi sürecinde katı ve zorlayıcı tutumların, gençlerin dine olan mesafesini artırdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

4- Ebeveynlere yönelik seminerler düzenlenerek, ergenlik dönemindeki gençlerle iletişim kurma yolları ve din eğitimi verimli kılacak yöntemler öğretilmelidir.

Kaynakça

- Abay, Kader Cansu. "Türk Din Psikolojisi Çalışmalarında 'Yetişkinlik Dönemi Dinsel Gelişimi' Literatürü (1966-2021) Üzerine Bir Araştırma". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 3 (2021), 91-113.
- Açar, Rabia Sümeyye. *Televizyonun Ergenin Din Algısı ve Ahlâkî Tutumu Üzerindeki Etkisi: Muş İli Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akbaş, Muhsin. "Dini İlgisizlik Çağımızın Önemli Bir İnanç Sorunu". *21. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri*. ed. Osman Aydın vd. 1/205-224. Ankara: İlahiyat, 2022.
- Allport, Gordon W. *Birey ve Dini*. çev. Bilal Sambur. Elis Yayınları, 2004.
- Altemeyer, Bob. *The Authoritarian Specter*. Harvard University Press, 1996.
- Argyle, Michael. *Din ve Psikoloji*. çev. Hatice Büşra Gök. İz Yayıncılık, 2022.
- Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*. Ayyıldız Matbaası, 1980.
- Arnett, Jeffrey - Eisenberg, Nancy. "Introduction to the Special Section: Emerging Adulthood Around the World". *Child Development Perspectives* 1 (2007), 66-67. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00015.x>
- Arnett, Jeffrey Jensen. "Conceptions of the Transition to Adulthood: Perspectives From Adolescence Through Midlife". *Journal of Adult Development* 8/2 (2001), 133-143. <https://doi.org/10.1023/A:1026450103225>
- Atak, Hasan vd. "Yetişkinliğe Geçiş: Türkiye'de Demografik Ölçütler Bağlamında Kuramsal Bir Gözden Geçirme". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 8/3 (30 Eylül 2016), 204-227. <https://doi.org/10.18863/pgy.238184>
- Ayten, Ali. *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/empati-ve-din-turkiyede-yardimlasma-ve-dindarlik-uzerine-psikososyal-bir-arastirma/248115.html>
- Ayten, Ali - Köse, Ali. *Din Psikolojisi*. Timaş Yayınları, 2019.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (28 Haziran 2018), 231-274.
- Baynal, Fatma. "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Şubat 2015), 206-231. <https://doi.org/10.15869/itobiad.96269>
- Coşkunsever, Asude. "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (30 Haziran 2022), 47-80.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Selçuk Beşir Demir - Mesut Bütün. Siyasal Kitabevi, 2023.
- Creswell, John W. - Creswell, J. David. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Kolektif. Nobel Akademik Yayıncılık, 2024.

- Çayır, Celal. "Ergenlerin Dinî İnanç, Şüphe ve Dinî Tutumları Üzerine Bir Araştırma". *Bilimname* 27 (Şubat 2014), 59-88.
- Dam, Hasan. "Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (2003), 31-54.
- Doğan, Aysun - Cebioğlu, Senay. "Beliren Yetişkinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem". *Türk Psikoloji Yazıları - TPD* 14/28 (2011), 11-23.
- Dokur, Ayşe Selin. *Yetişkinlik Dönemi Kişilerarası Güven ve Dindarlık İlişkisinin Psikolojik Tahlihi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Düzgüner, Sevede. "Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler". *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2015), 105-126.
- Elkind, David. "Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi". çev. Ali Dönmez. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 12/1 (2019), 27-38. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000000613
- Erikson, Erik H. *İnsanın 8 Evresi*. çev. Gonca Akkaya. Okuyan Us Yayın, 2018.
- Eryılmaz, Ali. "Yaşam Boyu Gelişim Yaklaşımı". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3/1 (Mart 2011), 49-66.
- Gencer, Nevzat. "Gençlik ve Ahlâkî Kayıtsızlık: Lise öğrencilerinin Ahlâkî Kayıtsızlık Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme". *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi* 2/3 (2020), 308-335.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri - Turan, Yahya. "Evaluation of Critical Periods During the Development of the Personality In Terms of Religious Education". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/1 (30 Mart 2018), 229-239.
- Gürses, İbrahim - Kılavuz, M. Akif. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (01 Haziran 2011), 153-166.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır. "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Dindarlık ve Ahlâkî Kayıtsızlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021), 877-907. <https://doi.org/10.33415/daad.954334>
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Kağan, Mücahit - Yazıcıoğlu, Müfide Merve. "Üniversite Öğrencilerinde Ahlâkî Uzaklaşma Tutumunun Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (Ağustos 2021), 1-11.
- Karataş, Savaş vd. "Ergenlerin Ebeveyn İlişkilerine Yönelik Algıları: Nitel Bir İnceleme". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/36 (2016), 237-258. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.645231>
- Kayıklık, H. *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi, 2003.
- Kayıklık, Hasan. "Allport'a Göre Dinî Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım". *Dinî Araştırmalar* 5/15 (Haziran 2003).
- Kayıklık, Hasan. "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları". *Dinî Araştırmalar* 5/13 (01 Haziran 2002).
- Koç, M. *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Koçak, Ali. *Psikolojik Açıdan Din Dindarlık ve Ahlâkî Olgunluk*. Eskiyei Yayınları, 2024.
- Kurt, Abdurrahman. "Sosyal Güven ve Din". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2000), 277-289.
- Laursen, B. vd. "Reconsidering Changes in Parent-Child Conflict Across Adolescence: A Meta-Analysis". *Child Development* 69/3 (Haziran 1998), 817-832.
- Marshall, Catherine - Rossman, Gretchen B. *Designing Qualitative Research*. SAGE, 2006.
- Mehmedoğlu, A. Ulvi. *Kişilik ve Din*. Dem Yayınları, 2004.

- Merriam, Sharan B. *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. çev. Selahattin Turan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi, 8. Basım, 2014.
- Özbaydar, Belma. *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Ciltsiz)*. Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.
- Saldana, Johnny. *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. çev. Kolektif. Pegem Akademi Yayıncılık, 2019.
- Smith, Peter K. *Ergenlik*. çev. Çiçek Öztekin. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.
- Şengün, Mustafa. "Anne-Baba Tutumuna Göre Lise öğrencilerinin Ahlâki Olgunluk Düzeyleri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/23 (Haziran 2013), 203-215. <https://doi.org/10.14395/jdiv60>
- Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Tezcan, Mahmut. "Kuşaklar Çatışması". *Eğitim ve Bilim* 6/36 (01 Mart 1982). <https://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5699>
- Van Pachterbeke, Matthieu vd. "When Authoritarianism Meets Religion: Sacrificing Others in the Name of Abstract Deontology". *European Journal of Social Psychology* 41/7 (2011), 898-903. <https://doi.org/10.1002/ejsp.834>
- Weymouth, Bridget B. vd. "A Meta-Analysis of Parent-Adolescent Conflict: Disagreement, Hostility, and Youth Maladjustment". *Journal of Family Theory & Review* 8/1 (Mart 2016), 95-112. <https://doi.org/10.1111/jftr.12126>
- Yapıcı, Asım. "Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık". *Dindarlığın Sosyopsikolojisi*. ed. Ünver Günay - Celaleddin Çelik. 207-258. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.
- Yapıcı, Asım. "Şüphe ve İnanç Kısacasında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları". *İlahiyat Akademi* 12 (Aralık 2020), 1-44.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi, 2019.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. Özgür Yayıncılık, 2019.
- Yüzbaşı, Hatice Temirak - Göcen, Gülüşan. "Dindar Bireylerin Bilge Kişi Algısı: Bir Metafor Analizi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 22/47 (25 Haziran 2024), 153-187. <https://doi.org/10.34234/ded.1447690>

